

Πτεριντά-Λιοτάρ Συγκλήσεις και αποκλήσεις ως προς την έννοια της «διαφοράς»

του
Εμμανουήλ Αρετουλάκη

Στο κέντρο της φιλοσοφικής σκέψης του Derrida βρίσκεται η έννοια της *διαφοράς* (*différance*). Η έννοια αυτή παρουσιάζει ομοιότητες αλλά επίσης – κι αυτό είναι ακόμα πιο σπουδαίο – πολλές ασυμφωνίες με την ιδέα του *διαφορετικού* (*différend*), όρο που θεμελίωσε ο J. F. Lyotard (στον οποίο το *διαβάζω* έκανε αφιέρωμα τον Σεπτέμβριο του '98).

Στο άρθρο του «Différance» ο Derrida αναφέρεται στην ταυτόχρονη επίτευξη χώρου και χρόνου μέσα στο λόγο. Η ίδια η λέξη συνίσταται στην σύμπτυξη του «διαφέρειν», δηλαδή της μετατόπισης, απ' τη μια μεριά, και της αναβολής ή χρονικής καθυστέρησης (*différer*) απ' την άλλη. Οι λέξεις παίρνουν το νόημά τους ανάλογα με τη διαφορετικότητά τους σε σχέση με άλλες λέξεις, ενώ η χρονική καθυστέρηση οφείλεται στην απόσταση του σημαίνοντος απ' το – φερόμενο ως – «σημαινόμενο». Αυτό που πρέπει να τονιστεί όμως είναι ότι ο Derrida κατασκεύασε ή δημιούργησε εκ νέου τη λέξη «différance» ως «différance» τοποθετώντας το «a» στην θέση του «e». Εδώ κρύβεται μια ολόκληρη συλλογιστική, η οποία τον διαχωρίζει από τη σκέψη του Lyotard. Ο Derrida υπονομεύει τον κόσμο της μεταφυσικής, όταν μιλά για την παντοδυναμία της γλώσσας και του γραπτού λόγου. Το υποκείμενο «δημιουργείται» απ' τη γλώσσα παρά απεικονίζεται απ' αυτήν, ενώ οι κανόνες του γραπτού λόγου υπογορεύουν, κατά κάποιο τρόπο, το νόημα. Η λέξη *différence* ως «μετατόπιση» και η λέξη *différence* ως «καθυστέρηση» προφέρονται το ίδιο. Ο Derrida όμως εισάγει το *a* (*différance*) για να καταστήσει ορατή τη διαφορά τους μέσα απ' τον γραπτό και όχι τον προφορικό λόγο.

Ο Lyotard, αντίθετα, δεν δεσμεύεται απ' τον γραπτό λόγο, ούτε επιχειρεί να αποδείξει τη βασιλεία της γλώσσας στο πεδίο της αναπαράστασης και νοηματοδότησης. Καθώς δεν ενστερνίστηκε ποτέ απόλυτα την αποδόμηση, ο στοχασμός του αποστασιοποιείται μερικώς απ' τη γλώσσα. Η έννοια του «διαφορετικού» γι' αυτόν παρεισφύρει ανάμεσα σε λέξεις και σε εικόνες ως «γεγονός» που παρακάμπτει κι αυτήν ακόμη την ασυμφωνία σημαίνοντος και σημαίνόμενου. Ο Derrida θέλει να δείξει συμβολικά την ασάφεια της αναπαράστασης μέσω της προσθήκης του «α», ενώ ο Lyotard θα θεωρούσε ότι μια τέτοια κίνηση ίσως διακυβεύει το ανεπαίσθητο της *διαφοράς* (différence), καθώς τη χαράσσει «κυριολεκτικά» στο λεκτικό σχήμα αντί να την προτείνει αλληγορικά. Αλλά και αυτή ακόμη η διαστρέβλωση της λέξης που επιχειρείται από τον Derrida αποτελεί *οπτική* κατα-

γραφή του «άλλου» μέσα στο ίδιο λεκτικό σχήμα, μια θαμπή εικόνα ή ένα σκοτεινό σημείο που δυναμιτίζει το αναμενόμενο νόημα και το «προβλεπόμενο» σημαίνον. Κατά κάποιον —«άλλο»— τρόπο, λοιπόν, και ο Derrida φλερτάρει με την αλληγορική απεικόνιση. Μια σημαντική διαφορά στη σκέψη των δύο φιλοσόφων είναι ότι, ενώ ο Derrida μιλά για ένα φαινόμενο στη γλώσσα χρησιμοποιώντας ένα ουσιαστικό (différance), ο Lyotard επιστρατεύει ένα επίθετο (différend), πιθανότατα για να καταδείξει το ευμετάβλητο του φαινομένου (ως επιθετικός προσδιορισμός που δεν προσδιορίζει κάτι συγκεκριμένο). Από την άλλη μεριά, ο όρος *συμπλήρωση* ή *συμπλήρωμα* (supplément) του Derrida περιγράφει την καταστροφικότητα της (επ)εξήγησης, της ερμηνείας, του σχολίου, για τη διαμόρφωση κάποιου σταθερού νοήματος. Το παράθεμα δηλαδή συχνά συσκοτίζει την αναπαράσταση αντί να τη διαφωτίζει, προκαλώντας κάποια «διαφορά» στο νόημα. Το *συμπλήρωμα*, λοιπόν, ως —το ουσιαστικό— différence βρίσκεται αντιμετώπιμο με το différend ως επίθετο που έχει αναλάβει πιο «ελεύθερο» ρόλο και το οποίο προσδίδει μια ξεχωριστή νοηματική ασάφεια στη γλώσσα, καθώς προαναγγέλλει την άφιξη κάποιου ουσιαστικού που δεν έ-

χει καθοριστεί ακόμη. Η άρθρωση του «διαφορετικού» (différend) συνιστά την εξάρθρωση των «ξεκάρων» αφηγήσεων.

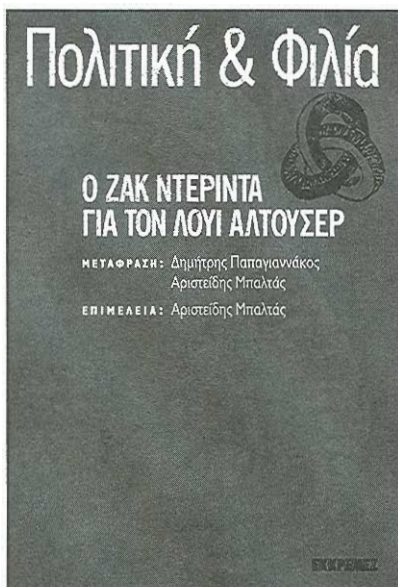
Το κενό ανάμεσα στο «διαφορετικό» και τη «διαφορά» χαρακτηρίζεται και από κάποια ασυμφωνία ως προς τη

συνολική ηθική της (ανα)παράστασης. Κατά τον Lyotard, η «ακριβής» απεικόνιση ενός γεγονότος εξαρτάται απ' το βαθμό στον οποίο γίνεται σεβαστή η ύπαρξη του différend, δηλαδή της ετερογένειας και της έλλειψης δυνατότητας για απολύτως αψεγάδιαστη επικοινωνία ανάμεσα σε δύο μέρη. Ο Lyotard, στο «Le Différend», μιλά για τη μη αναγκαιότητα του καντιανού consensus (ομοφωνίας) στην πορεία ενός διαλόγου, τη στιγμή που ο Derrida υποψιάζεται ότι το différend — ως εναλλακτική λύση στις διχοτομήσεις τύπου «παρουσία-απουσία» — προϋπάρχει των πάντων στον γραπτό λόγο κι επομένως κα-

ταστρέφει ευθύς εξαρχής κάθε πιθανότητα ομοφωνίας.

Για τον Derrida δεν υπάρχει παράσταση παρά μόνον αναπαράσταση με τη μορφή συνειδητού λόγου, ενώ για τον Lyotard το κενό ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο δικαιολογείται από την ανικανότητα της γλώσσας να αναπτύξει γέφυρες επικοινωνίας. Η γλώσσα ως σημαίνον διατηρεί το μη απεικονισμό μιας ιδέας, εφόσον αποπροσανατολίζει απ' την ίδια την ιδέα. Το différend διατηρείται μέσω της χρήσης ομοίων και πιο καινούριων ιδιωτισμών, αλληγοριών, μεταφορών, ενώ το différence «προϋπάρχει» ως φαινόμενο, που υφίσταται στο λόγο και καθορίζει αυτόν.

Σύμφωνα με τους δύο στοχαστές, η ετερογένεια στην αφήγηση και την αναπαράσταση ξεπροβάλλει ως αδέσμευτη ενέργεια και ως λόγος που στρέφεται «γύρω» από το Λόγο σαν διάχυτος ερωτισμός. Ο ερωτισμός αυτός εκφράζεται στον Lyotard με τη μορφή *ανεπαίσθητης* έκφρασης (κυρίως με συνδυασμούς εκφραστικών μέσων και πέρα από τον αμιγώς γραπτό ή προφορικό λόγο) και στον Derrida ως συνεχόμενη γραφή που αποδομεί τη διαφορά κυριολεξίας και μεταφοράς. □

διαβάζω

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 397
ΙΟΥΝΙΟΣ 1999
ΔΡΧ. 1.800

ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΠΟΘΕΙΣΗΣ

Έλληνες και Βαλκάνιοι

ΞΕΝΟ ΒΙΒΛΙΟ

Ο ψυχρός πόλεμος στο προσκήνιο
Πόλεμος και φιλελευθερισμός

ΡΕΠΟΡΤΑΖ

Μετάλλια
σε Εκδότες
και Βιβλιοπωλές

ΖΑΚ ΝΤΕΡΙΝΤΑ

Τ. ΑΛΑΒΕΡΑΣ • Θ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ • Ν. ΔΗΜΟΥ • Β. ΖΟΜΠΑΡΤ • Χ. ΚΑΤΣΙΚΑΣ • Α. ΠΑΠΑΔΑΚΗ